

РЫГОР БАРАДУЛІН

Другога сакавіка 2014 г. не стала Рыгора Барадуліна, – народнага пісьменніка Беларусі, «чарадзея беларускай паэзіі» (У. Някляеў). Літаратурная творчасць паэта, багатая і адметная, здаўна і ўважліва аналізуецца літаратуразнаўцамі. Аднак да нядаўняга часу мала хто ведаў, што ўсё жыццё – яшчэ са школьных гадоў – у свае нататнікі, якія заўсёды былі пры ім, поруч з паэтычнымі радкамі ён старанна занатоўваў трапныя народныя выразы і назіранні, традыцыйныя звычаі, выслоўі, прыказкі, загадкі, гаваркія вушацкія словы. За жыццё такіх нататнікаў назапасілася больш за дзве сотні. Адметны беларускі паэт збярог для Айчыны неацэнны народны скарб – традыцыйнае дыялектнае маўленне жыхароў Ушаччыны, тую невычэрпную крыніцу, што пастаянна жывіла яго літаратурна-мастацкую творчасць. У адным са сваіх вершаў ён напісаў:

Не мяняй свой куток на прастору чужую,
У прасторы чужой птушка гнёзды не ўе,
Пі ваду са свайго вадазбору і тую,
Што цячэ самавіта са студні твае.

І так склалася яго жыццё, што апошняя надрукаваная прыжыццёвая кніга прысвечана менавіта «свайму вадазбору» – маўленню жыхароў Ушаччыны, дзе нарадзіўся і ўзрос паэт. На жаль, сам творца не здолеў падрыхтаваць да друку свой дыялектны скарб, зрабілі гэта іншыя неабыякавыя да народнай культуры людзі.

Адразу неабходна зазначыць, што з’яўленне ў кнігарнях навукова-папулярнага выдання «Вушацкі словазбор Рыгора Барадуліна» [1] – адметная і незвычайная з’ява ў айчынным кнігавыданні. Самабытны, непаўторны Паэт, непераўзыйдзены майстар беларускага словатвору, паўстае перад намі кваліфікаваным, уважлівым і спрактыкаваным даследчыкам дыялектнага маўлення. Гэтая праца вартая ўвагі не толькі іматлікіх аматараў роднага слова, але і навукоўцаў-лінгвістаў, якія знойдуць у ёй мноства моўных фактаў, важных для далейшых даследаванняў беларускай мовы.

Структурна «Вушацкі словазбор Рыгора Барадуліна» падзяляецца на дзве прыкладна роўныя па аб’ёме часткі – лексікаграфічную і фальклорна-этналінгвістычную. Лексікаграфічны раздзел працы – выдатны слоўнік ушацкай гаворкі, які налічвае 2415 слоўнікавых артыкулаў, размешчаных у алфавітным і алфавітна-гнездавым парадку. Апошні спосаб падачы матэрыялу ў гэтым слоўніку можа быць прыменены да яго выключна ўмоўна, паколькі будова лексікаграфічнага гнязда ў ім не заўсёды і не ў поўнай меры адпавядае агульнапрынятай навуковай тэорыі.

Слоўнікавы атыкул складаецца з загалоўнага слова, семантычнай характарыстыкі, ілюстрацыйнага матэрыялу і этымалагічнай даведкі. У якасці загалоўнай адзінкі ў асноўным выступае асобнае дыялектнае слова, або 2–4 сінанімічныя найменні адной і той жа рэаліі, пададзеныя адно за другім праз коску. Такія сінанімічныя рады ў функцыі вакабулы складаюцца са слоў, адрозных паміж сабой акцэнталагічна (*запальчывы* – *запільчывы*, *кулаччо* – *кулачча*; *накамышыць* – *накомшыць*, *целяпень* – *цэлепень*), фаналагічнымі асаблівасцямі (*вірлы* – *варлы*, *задабурьіца* – *задубарьіца*; *кльімаць* – *кльібаць*, *раўнізь* – *раўнязь*, *рушацца* – *рухацца*, *спашнік* – *спаршнік*, *сырапеня* – *сырапоня*,

увачаві́дзь – увачаві́д, чо́мбар – чо́нбар), словаўтваральнымі элементамі (заду́шша – уду́шша, звягло́ – звягу́н, зласе́ць – разласе́ць, зялёнкі – зеленчакі́ – зеляннё, няпо́шлы – недапо́шлы, пабае́шка – пабайня́ – пабо́йка, паро́ддзе – прыро́ддзе, уда́ліца – уда́ліна, шчы́рнік – шчыру́н), граматычнымі адзнакамі (завя́зак – завя́зка, зле́ціць – зле́ціцца, уро́д – уро́да, утушкава́ць – утушкава́цца, ухо́даць – ухо́дацца). Часам у адным сінанімічным радзе ў ролі загаловаўнай адзінкі выступаюць словы розных граматычна-семантычных класаў (кіт, наз. – кітава́ць, дзеясл.; лабу́за, наз. – лабазаватае, прым.; мя́рлы, прым. – мя́рліна, наз.; хля́па, наз. – хля́піць, дзеясл.), рознакаранёвыя словы (забялі́ць – засіві́ць – прысіві́ць, сакату́ха – шчабяту́ха, ула́зіны – уваходзіны, ша́вера – шаць), асобныя словазлучэнні (фазы́ месяца) і фразеалагічныя выразы (цот у цот).

Лексіка, сабраная ў слоўнікавай частцы выдання, характарызуе самыя разнастайныя бакі жыцця мясцовага насельніцтва і прадстаўляе чытачу побыт, працоўную дзейнасць, традыцыі, звычкі мясцовага насельніцтва, чым выгадна адрознівае словазбор Рыгора Барадуліна ад іншых так званых «аматарскіх» слоўнікаў, у якіх, як правіла, пераважае экспрэсіўная лексіка. Уважлівае, няспешнае чытацкае слоўніка дае чытачу не толькі сапраўдную асалоду і вельмі маральнае задавальненне ад сустрэчы з яркім, жывым, мудрым народным словам, яно міжвольна далучае нас да хвалючай мясцовай стыхіі жыцця, дэманструе арыгінальныя ўяўленні жыхароў пра сябе і навакольную рэчаіснасць.

З сухіх лексікаграфічных радкоў перад намі паўстае багаты духоўны свет мясцовых насельнікаў. Раніца, як звычайна, пачынаецца з прыгатавання якога-небудзь рабо́ю (ежа), хліба́ла (посная страва) ці ядо́міны (ежа, нешта з’ежнае) для сябе і хатняга статку, для чаго патрэбныя гліня́нік (гліняны гаршчок), дні́шка, дэ́нца (кавалак гладка абструганай дошкі, на якой крышаць сала, цыбулю), рандэ́лка (невялікая пасудзіна), руча́сцік (гарлач), суда́вік (кацёл) і іншае начынне і прылады працы. На сядзібе селяніна знаходзіліся будынкі, якія ў залежнасці ад іх прызначэння і матэрыялу, выкарыстанага пры пабудове, называліся вары́ўня

‘будыніна, дзе гатуюць ежу’, *ваўкаўня* ‘няўтульная будыніна’, *ваўначо́ска* ‘майстэрня, дзе чэшуць воўну’, *во́сець* ‘асець’, *глінабі́тка* ‘хаціна з жэрдзя і гліны’, *дашча́нік* ‘будынінка, збітая з дошак’, *ёўня* ‘халодная гаспадарчая будыніна’, *імшо́нік* ‘імшоны хлеў’, *істо́пка* ‘гаспадарчая будыніна, якую топяць толькі зімой’, *ка́менка* ‘мураванка, цагляная будыніна’, *прыле́ніш* ‘лёгкая, нехуцаватая прыбудова’, *прыру́бак*, ‘прыбудова да ізруба’, *салато́пка* ‘будыніна, дзе тапілі тлушч са здохлай жывёлы’, *смаласкі́п* ‘сма-лакурня’, *трысе́н* ‘прыбудова да хаты ў тры сцяны’, *тыня́нка* ‘паветка, ушчычоная тынком’, *шаха́* ‘навес, дашак на слупах’ і інш.

Належным чынам прадстаўлены жывёльны і раслінны свет, што акаляў мясцовых жыхароў і складаў неад’емную частку іх паўсядзённага жыцця: *вашано́к* ‘маленькая воўчынка’, *ву́лі* ‘галубы’, *гадаві́к* ‘жывёліна, якая гадуецца год’, *гусі́ца* ‘гусь’, *жудзэ́ль* ‘парасё’, *кілу́н* ‘кнор’, *куку́лка* ‘язюля’, *шчад* ‘шашаль’, *шчаме́ль* ‘чмель’, *шчу́рка* ‘мышка’; *галабо́ні* ‘дурніцы’, *грыжа́нка* ‘бручка’, *каратэ́лька* ‘гатунак морквы’, *мало́нік* ‘малачай’, *па́цебнік* ‘хмыз’, *шчаву́льнік* ‘конскі шчавель’, *ядлё́нец* ‘ядловец’ і інш.

Знітаванасць вясковых жыхароў з навакольнай прыродай выяўляецца і праз найменні адметнасцей мясцовага рэльефу: *гала́та* ‘голае месца, поле’, *дры́гва* ‘дрыгва’, *заво́зер’е* ‘мясціна за возерам’, *залужэ́нне* ‘нізкая мясціна за лугам, лугавіна’, *лабя́к* ‘голая мясціна’, *лато́ка*, *лато́ка* ‘нізіна’, *пераву́ззе* ‘вузкая мясціна, грэбля’, *пугу́рак* ‘узгорак, пагорак’, *раўні́зь*, *раўня́зь* ‘роўная мясціна, раўніна’, *узвалле*, *узвалакі́*, *узвало́кі* ‘узгоркі, перавалы’, *узме́т* ‘дзірван, папар’.

Акрамя заняткаў сельскай гаспадаркай вяскковы жыхар павінен быў умець зняць скуру з забітай жывёлы (*кажалу́п*), зрабіць мятлу (*мяце́льнік*), вырабіць гліняны посуд (*палі́ўнік*), пабудаваць хату (*ру́бшчык*) і паставіць у ёй печ (*цаге́льнік*), упалаваць дзікага звера (*страле́ц*) і інш.

Віцебшчына – азэрны край, рыбацкі промысел тут спрадвеку асабліва папулярны і лексічна багаты ў вусным маўленні. Таму не дзіўна, што не пакінуў яго па-за ўвагай і Рыгор Барадулін: *абарэ́ц* ‘сетка для лоўлі рыбы’, *аблі́тня* ‘блясна’, *акушо́к* ‘акунь’, *заходні́к* ‘таптуха’, *ікра́нка* ‘рыба пад час нерасту’, *кале́ка*, *кале́ч-*

ка ‘мянтуз’, *но́раст* ‘нераст’, *но́рат* ‘нерат’, *рада́к* ‘рэдка́я сетка’, *то́нь* ‘сетка’, *уго́рыч* ‘вугор’, *ужо́р* ‘рыбінка, якую цалкам загнуў шчупак’, *яджгу́р* ‘ёрш’ і інш. У час розных вясковых заняткаў селянін павінен быў пастаянна нешта мераць, лічыць, важыць, для чаго існавалі такія адзінкі вымярэння, як *бе́ркавец* ‘10 пудоў’, *капа́* ‘60 снапоў, яек’, *корх* ‘мера на шырыню далоні’, *пято́к* ‘пяць’, *сарачня́* ‘сорок’, *семярня́* ‘сем’ і г. д.

Акрамя цяжкай паўсядзённай працы прысутнічалі ў жыцці мясцовых насельнікаў і святы: *Калядоўка* ‘Каляды’, *Вялічка* ‘Вялікдзень’, *Убоіны* ‘калі забіваюць (колюць) парсюка, звычайна запрашаюць на свежыну’, *Улазіны*, *Уваходзіны* ‘засяленне ў новую хату’ і інш.

Калі ж у вёсцы ці ў наваколлях яе з’яўлялася якая-небудзь *на́гліца* (мор, раптоўная хвароба, эпідэмія), або надараліся іншыя традыцыйныя для колішняга вясковага побыту захворванні – *вараца́кі* (ваніты), *карабу́нец* (карбункул, скула), *ко́хлік* (коклюш) і іншыя, – то жыхары найчасцей лячыліся рознымі замовамі (гл. адпаведны раздзел другой часткі выдання).

Як і ў любой іншай беларускай гаворцы, у маўленні тубыльцаў Ушаччыны ёсць вялікая колькасць каларытных экспрэсіўна-эмацыйных найменняў асобы: *вы́тніца* ‘плакальшчыца’, *даўгі́ла* ‘высокі, цыбаты чалавек’, *су́кса* ‘нязграбны чалавек, няўмека’, *егімо́ра*, *гімо́ра* ‘непрыгожая жанчына’, *журы́ла* ‘дакучнік, ныцік’, *жыгу́н* ‘спрытны ў заляцаннях, юрлівы’, *задры́га* ‘нягеглы чалавек’, *кару́за* ‘прыставала, надаеднік’, *красня́к* ‘здоровы, ружовашчокі чалавек’, *красу́лля* ‘прыгажуня’, *пацьмя́к* ‘тоўсценькі, мяканькі чалавек’, *пашлапе́нь* ‘нягеглы, недалужны чалавек’, *піцу́га* ‘шчыры працаўнік’, *распушчо́нік* ‘спешчаны, распушчаны, неслух’, *растапэ́ха* ‘няўмека, распусце́ха’, *шасцярэ́нь* ‘чалавек, у якога шэсць пальцаў, звычайна на руцэ’ і г. д. Багаты словазбор Рыгора Барадуліна і на многія іншыя лексічныя рэгіяналізмы Ушаччыны.

Дэфініцыя кожнага дыялектнага слова ажыццяўляецца падборам літаратурнага сіноніма: *адда́ць* ‘палягчэць’, *вайстра́нка* ‘болька’, *наві́дку* ‘навідавоку’, *упі́ка* ‘папрок’, *шы́ркі* ‘шырыня’, *ялава́ты* ‘калючы’, а пры яго адсутнасці – апісальна: *братаві́ты*

‘дужа блізкі сябра’, *гарча́к* ‘горкі яблык, напой, пах’, *кана́шэ́ць* ‘жэрдачка, на якой сядзяць куры’, *лата́іца* ‘мець выгоду’, *сама-ду́м’ю* ‘ні з кім не раіўшыся, на свой розум’, як гэта і прынята ў сучаснай лексікаграфічнай практыцы. Аднак Рыгор Барадулін не быў бы самім сабой, калі б і тут не выявіў сваю непаўторную «барадулінскую» моватворчасць. Нярэдка ў складзе дэфініцый можна сустрэць размоўную лексіку, аўтарскія наватворы, а то і проста дыялектныя сінанімічныя адзінкі: *журы́ла* ‘дакучнік, ныцік’, *заблуд* ‘аблуда, атлум’, *напрасо́ў* ‘па цаліку, уцэла’, *прыгаво́р* ‘прымаўка, прыслаўка’, *сума́іць* ‘шкуматаць, клычыць’ (дыял. *клы́чыць* ‘дапякаць, журыць’), *юро́к* ‘юрлівы, жыгун’ (дыял. *жы-гу́н* ‘спрытны ў заляцаннях, юрлівы’). І такіх прыкладаў шмат.

Ілюстрацыйны матэрыял заслугоўвае асаблівай увагі не толькі навукоўцаў, ён з велізарным задавальненнем будзе чытацца ўсімі аматарамі роднага слова. У якасці прыкладаў ужывання дыялектнага слова ў вусным маўленні Рыгор Барадулін занатаваў вялікую колькасць фальклорна-этнаграфічных узораў: прыказак, параўнанняў, прымет, пажаданняў, праклёнаў, радкоў з традыцыйных народных песень, этнаграфічных прымет і г. д., што міжволі зліваюцца ў суцэльны твор і чытаюцца як адзіная захапляльная народная сага. У гэтых ілюстрацыях – паўсядзённы побыт, маральна-этычныя погляды, культурныя традыцыі і народная філасофія месцовых жыхароў. Вось толькі некаторыя прыклады: *або́ры* (*Данці ды аборы – усе мае прыборы*), *варанджа́іца* (*А не варанджайся ты дужа, быццам у цябе розум на патыліцы цячэць*), *гнява́ш*, *гнявы́* (*у гневаша не на мейсцы душа; Гнявы ня ставяць хлявы*), *жыдзэ́ль*, *жыдзеллэ́* (*Зва́рыць жыдзэ́ль такі, хоць сёрбай, хоць пі, хоць галаву мый*), *кулі́чкі* (*Каб былі для конікаў стайнічкі, / Для ўздзечак палічкі, / Для сёдлаў кулічкі, з песні*), *ма́ліца* (*Німа чаго маліца, калі з-за пазухі валіца*), *пі́лнава́іца* (*Пілнуйся бацькоў – чалавекам будзіш, а прыстаніш да чужакоў – і сябе забудзіш*), *ро́зна* (*Мой міленькі прыехаў позна, / Параскідаў падушачкі розна, з песні*), *ру́пніца* (*Як рупніца нападзець, дык і валун ідзець*), *рэ́згіны* (*Усе залёткі, як залёткі, / А мая, як рэзгіны, / Ўсе гуляюць, весяляцца, / А ў*

мае ўсё хрэсьбіны, прыпеўка), сакавік (Сакавік – малаку памашнік, ды пасля сакавіка хочацца малака).

Часам ілюстрацыі ўяўляюць сабой мініяцюрыя апавяданні пра народныя звычаі, мясцовыя жарты, трагічныя падзеі ў вёсцы і г. д.: аблітня (Аблітня – яна самаробная, раней не было купляных. Зробюць з драціны, абліюць волавам, і яна блішчыць, аблітаіць. Шчупака б'юць кукай, пасля аблітнёй аблітнююць рыбу), каравіна («Дзяку, дзяку, каб ты мёні вякаў, палавіна каравіны й скура табе», – шаптаў селянін, які ўкраў карову, на судзе дзяку, які выступаў сведкам), супрадкі (Прышлі на супрадкі, гудзяць калаўроты; дзіцёнак выйшаў на двор, ваўкі ўкралі, у лесе кашульку толькі знайшлі). Шырокае выкарыстанне такога матэрыялу ў ілюстрацыях надае слоўніку выразную этналінгвістычную афарбоўку, паказвае мясцовага жыхара з моўнымі і этнаграфічнымі адметнасцямі ўсебакова, выразна і нягледзячы на значна меншыя памеры, па змесце і навуковай вартасці ставіць выданне ўпоравень з выдатнымі лексіграфічнымі працамі Івана Насовіча і Уладзіміра Дабравольскага. Акрамя таго ў ілюстрацыйным матэрыяле, а таксама ў другой частцы кнігі ўжыта значная колькасць мясцовага онімнага матэрыялу: імёны і мянушкі людзей, тапонімы, назвы сьвят, абрадаў і інш., што ўяўляюць несумненную навуковую вартасць і чакаюць свайго даследчыка-анаматолага.

Значная колькасць слоўнікавых артыкулаў завяршаецца этымалагічнай даведкай, чаго, між іншым, няма ў пераважнай большасці сучасных дыялектаграфічных выданняў. Некаторыя этымалогіі варта ўсё ж адносіць да разраду так званых народных этымалогій (напр., *вірун*, *жогаць*), аднак большасць з іх заслугоўваюць увагі навукоўцаў і, несумненна, будуць выкарыстаны ў далейшых гістарычна-этымалагічных даследаваннях: *вачапёр*, *гешэфт*, *гілець*, *досуг*, *зглоціць*, *кірмашовікі*, *мясёж*, *штаба*, *шыдэлак* і многія іншыя.

Дыялектныя запісы Рыгора Барадуліна вылучаюцца не толькі кваліфікаваным адборам мясцовай лексікі, запісам натуральных ілюстрацый вуснага дыялектнага маўлення, але і дакладнай, кваліфікаванай перадачай асноўных асаблівасцей усіх узроўняў

мовы. Навукоўцы знойдуць тут багаты фактычны матэрыял для акцэнталагічных даследаванняў: перамяшчэнне націску да канца слова ў назоўніках (*астроў, вадзюга, гніліна, курыца, дабрына, даражыння, дзяло, жывіна, залівень, засуха, крапосць, паяс, піскля, правіна, сеніна, слабіна*, а таксама ў асобных граматычных формах – *без сяней*), прыметніках (*акуратны, жыдкоё, сытая, непутны, падаўкія, пазная, таўстая*), прыслоўях (*дабура, дажаўта, данава, дахаладна, дасуха, дасвятком, даясна, наблізкую, навідку, нагладкую, націшка, неўзнаку, павідну, пешака, сціха, удубкі, ціхама*), і наадварот – да пачатку слова ў дзеясловах (*заробіць, зберуць, зробіўся, зубрыць, лечыць, налечыць, порацца*,) і інш. Гэта вядомая беларускім дыялектолагам з’ява (закон Фартунатава – дэ Сасюра), аднак дзякуючы працы Рыгора Барадуліна яна папоўнілася значнай колькасцю новых і важных для лінгвістыкі прыкладаў.

Разам з тым, як сведчаць матэрыялы выдання, у шэрагу назоўнікаў назіраецца і перамяшчэнне націску да пачатку слова (*підсіль, полягка, помак, поражня, прохаладзь, прымастачка, прыпарніца, прысвятак, прысмаляк, прысмаўкі, соснік, чоснак*, і ў граматычных формах – *з дожджу*), што, безумоўна, патрабуе яшчэ спецыяльнага даследавання і навуковага вытлумачэння.

У слоўніку дакладна адлюстраваны многія нерэгулярныя фанетычныя з’явы ў гаворках Ушаччыны: *вэрлы* ‘вочы’ (ад *вірлы*), *гэрды* (горды), *кльмаць, кльбаць* ‘ледзь ісці’, *мярлог* ‘бярлог’, *нораст* ‘нэраст’, *нэрат* ‘нэрат’, *тахлая* (рыба; тухлая) і інш., назіраецца адпадзенне пачатковага *а* (*брок* замест *аброк*) і адначасова далучэнне пратэтычнага *а* да асобных слоў *аграблямі* (с. 76, арт. *каліва, каліўе*), *арак* ‘рак’ (с. 176, арт. *хвастацца*). Кваліфікавана прадстаўлены ў ілюстрацыйным матэрыяле дысімілятыўнае аканне і дысімілятыўнае яканне, асноўныя граматычныя асаблівасці ўшацкіх гаворак. Усё гэта сведчыць пра выключна высокі навуковы ўзровень працы Рыгора Барадуліна, якая без сумнення зойме прыкметнае месца ў беларускай дыялектаграфічнай літаратуры.

Яшчэ ў 1970–1980 гг. пры складанні пяцітомнага «Лексічнага атласа беларускіх народных гаворак» (1993–1998 гг.) была выяў-

лена ў пэўным сэнсе нечаканая на той час нязначная колькасць віцебска-заходнепалескіх (!) лексічных паралелей, што з цікавасцю абмяркоўвалася навукоўцамі ў рабочым рэжыме. Пры знаёмстве з працай Рыгора Барадуліна мы адзначылі для сябе больш за *паўтары сотні* такіх *ушацка-кобрынскіх* адпаведнікаў, што ўказвае на неабходнасць уважлівага вывучэння беларускімі дыялектолагамі гэтага актуальнага для айчыннай навукі пытання, якое можа істотна скарэктаваць некаторыя лінгвістычныя палажэнні. Пры гэтым у нашым спісе апынулася як абстрактная, так і канкрэтная лексіка. Вось літаральна некалькі прыкладаў: *ушац. гудзець* – *кобр. густы́* ‘пра стан цечкі ў свіней’, *загаіць* – *загоіты* ‘залячыць’, *капа* – *капа* ‘узорыстае пакрывала на ложка’, *курая́* – *курья́н* ‘курыца з прыметамі пеўня’, *кусма́н* – *кусма́н* ‘вялікі кавалак чаго-н.’, *ку́тнік* – *ку́тнік* ‘крайні, дальні зуб’, *напра́ўду* – *напра́вду* ‘сапраўды’, *напытáць* – *напытáты* ‘даведацца’, *на́рва* – *на́рва* ‘няпрошаны чалавек, нахабнік’, *ні́каць* – *ны́каты* ‘шнарыць, шукаць’ і інш.

Другая частка выдання – фальклорна-этнаграфічны матэрыял, што складаецца з двух раздзелаў «Ізборнік» (с. 259–308) і «Гаваркое слова, альбо Жыццё як яно ёсць» (с. 311–384). Тут змешчаны фразеалагічныя (у шырокім разуменні тэрміна), фальклорныя (замовы, песні, прыпеўкі і інш.), этнаграфічныя (прыметы, стравы, народная медыцына, дзіцячыя гульні) запісы Рыгора Барадуліна, а таксама больш за 70 старонак узораў вуснага маўлення мясцовых жыхароў. Абодва раздзелы – выдатны моўна-этнаграфічны матэрыял, які таксама змяшчае значную колькасць дыялектнай лексікі, не адлюстраванай у лексікаграфічнай частцы, але які можна і варта было ўключыць туды, што значна ўквэціла б сам слоўнік і істотна палегчыла б навукоўцам пошук патрэбнага слова.

Як адзначаецца ў выданні, ідэя кнігі, распрацоўка структуры і ўкладанне належаць не збіральніку ўшацкіх моўных скарбаў – Рыгору Барадуліну, а іншай асобе. На жаль, да гэтага віду працы ёсць пэўныя заўвагі. Пры строга алфавітным размяшчэнні лексічнага матэрыялу некаторыя словы падаюцца не ў пачатковай форме, як таго патрабуе лексікаграфічная практыка. У якасці за-

галоўнай адзінкі сустракаюцца назоўнікі ў дэмінутыўнай форме (*вобалачка, місўлька, племянютанька*), у форме множнага ліку, хаця ў ілюстрацыі яны занатаваны ў адзіночным ліку (*галабоні, пажашкі*). Не заўсёды загалоўнае слова ў ілюстрацыях прадстаўлена ў той жа граматычнай форме: *адказваць* незак. – у прыкладзе *адказала*, зак.; *бугаяваць*, незак. – *набугаяваў*, зак.; *вурьць*, незак. – *увурьў*, зак.; *гутатаць*, незак. – *пагутатаў*, зак.; *кажанець*, незак. – *скажанець*, зак. і інш. Як бачым, многія формы дзеясловаў закончанага трывання – прыставачныя, і павінны былі б размяшчацца зусім у іншым месцы слоўніка, дзе яны, на жаль, адсутнічаюць. Многія прыметнікі ў вакабуле прыведзены ў форме жаночага і ніякага роду, а не мужчынскага: *лёташняя, людская, набірная, набярная, насўшная, невыводная, промзлае, пулятая* і інш. Шэраг прыметнікаў і прыслоўяў вынесены ў загаловак у форме вышэйшай ці найвышэйшай ступеняў параўнання: *лятней, прабедненька, ранейшы, сніўткае, тачэначкая, чутнейшы* і г. д. Не заўсёды пазначаны націск у загалоўных словах, таму ў некаторых з іх даволі складана вызначыць яго месца: *абнашчыца, гадкі, галута, крапавіца, лабуза, наўскапыта, наглядзіны, пляніца, працівак* і інш. Вельмі добра, што сінонімы падаюцца ў адной вакабуле. Аднак яны не аформлены асобнымі, нават адсылачнымі, артыкуламі, як і рознатрывальныя дзеясловы, таму адшукаць іх у слоўніку па першым загалоўным слове, асабліва калі другое чацвёртае з іх – не аднакаранёвае з першым у сінанімічным радзе, выключна складана, напрыклад: *апрычонкі* – *асабенкі*, *а-алавечыца* – *пачалавечыца* (другое слова мае іншае значэнне), *бавіца* – *забавіца*, *гарлач* – *гладыш*, *гілець* – *загілець* (другое слова мае іншае значэнне), *глыжы* – *глыжэўе* – *груд*, *дашчурка* – *доставка*, *пешак* – *пюхтам*, *поклад* – *покладзь* – *накладзень*, *прысмакі* – *прысмачка* – *смакі*, *псюрыць* – *перапсюрыць*, *сакатуха* – *шчабятуха*, *улазіны* – *уваходзіны*, *ход* – *ходка* – *выхадка*, *шусь* – *шавыр* і шэраг іншых. У той жа час словы *расты* і *рося* (с. 140, 141), *расшастаць* і *расшышкаць* (с. 140) з аднолькавым лексічным значэннем даюцца паасобку. Ёсць цікавыя словы і ў ілюстрацыях, але яны таксама не аформлены асобнымі слоўнікавымі артыкуламі: *дзічыца, лядзень, куд-*

ланава́ты, лягча́нец, уру́чны, аскаромі́ца, зсера́нець, сісе́тніца, тамацька і інш. Семантыка двух- і трохзначных слоў не пранумаравана і пададзена праз кропку з коскай, а толькі потым ідуць ілюстрацыі да гэтых дэфініцый (усе разам адна за адной). Пры гэтым часам не кожнае значэнне слова забяспечана адпаведным прыкладам і чытачу калі-нікалі не без цяжкасцей неабходна самому здагадвацца, якое ж значэнне ілюструе дадзены прыклад. Пры афармленні слоўнікавага артыкула згодна з прынятай лексікаграфічнай практыкай такіх пытанняў не ўзнікала б. Ёсць і карэктарскія недагляды: памылкі набору – *вужла'ё* замест *вужлаўё* (с. 38), *вярэць* замест *вярэць* (с. 44), *вы́шей* замест *вы́шай* (с. 46), *струділася* замест *струдзілася* (с. 154), *халмата́* замест *халтама́* (с. 175) і інш. У слоўнікавых артыкулах *лысяк* і *пэцкаль* ілюстрацыя набрана курсівам насуперак звычайнаму шрыфту. Сустракаюцца асобныя парушэнні алфавіту. У выніку слова *сціня́цца* з адным і тым жа значэннем змешчана двойчы (с. 157, 158). Але гэтыя тэхнічныя недагляды тых, хто рыхтаваў выданне да друку, ні ў якім разе не змяншаюць высокай навуковай вартасці змешчанага ў ім багатага этна-дыялектнага матэрыялу.

Такім чынам, публікацыя дыялектных запісаў народнага паэта Беларусі Рыгора Барадуліна – без перабольшання адметная з'ява ў айчыннай дыялекталогіі, найкаштоўнейшая для навукоўцаў крыніца фактычнага матэрыялу па гаворках Ушаччыны, выкананая на самым высокім навуковым узроўні, якому могуць пазаздросціць нават многія прафесійныя даследчыкі. Аўтар запісаў выявіў сябе як прафесіянал-навуковец, які выдатна адчуваў слова, меў зайздросны фанетычны слых, на практыцы пацвердзіў уменне дакладна занатоўваць трапныя народныя выразы і пры гэтым нічога ў іх не змяняў і не трансфармаваў. Праца Рыгора Барадуліна – прыклад іншым беларускім творцам, якія нарадзіліся і выраслі ў сельскай мясцовасці, зрабіць падобныя слоўнічкі сваіх гаворак, што дазволіць зберагчы неацэнныя скарбы роднай мовы, па-сапраўднаму ўзбагаціць яе. Гэтая публікацыя – таксама ўзор і навукоўцам, як адказна і кваліфікавана варта падыходзіць да збору дыялектнага матэрыялу, уважліва

слухаць і чуць суразмоўцу, дакладна занатоўваць пачутае, з вялікай адказнасцю ставіцца да такой пачэснай працы.

Літаратура

1. Вушацкі словазбор Рыгора Барадулiна / укл. Н. Давыдзенка. – 2-е выд. – Мiнск : Кнiгазбор, 2014. – 388 с.

АНАТОЛЬ БАРДОВІЧ*

Заслужаны і ўганараваны педагог, аўтарытэтны і паважаны навуковец, добразычлівы і спагадлівы чалавек – гэтыя якасці гарманічна паядналіся ў асобе Анатоля Майсеевіча Бардовіча. Лёс наканавы ў яму нялёгкую жыццёвую дарогу, але ён ні разу не збочыў з яе і ўсім сваім жыццём і працоўчай дзейнасцю заслужыў нашу шчырую ўдзячнасць і нізкі пахлон за здзейсненае на навукова-педагагічнай ніве.

Нарадзіўся Анатоль Бардовіч у сялянскай сям’і (вёска Малыя Навасёлкі Дзяржынскага раёна) 3 студзеня 1928 г. У 1935 г. уся сям’я Бардовічаў – бацька, маці і трое сыноў – у якасці спецперасяленцаў былі вывезены ў Кومی АССР (пасёлак Цімшэр Усцькуломскага раёна), дзе пражылі нялёгка 12 гадоў. Бацькі працавалі ў калгасе, а старэйшыя браты – на лесапавале.

Першапачатковую адукацыю Анатоль Бардовіч атрымаў у мясцовых школах: пачатковую – у Цімшэры, так званую няпоўную сярэднюю – у пасёлку Пажэль, дзе, дарэчы, усе прадметы выкладаліся на мове комі. Валоданне мясцовай мовай пазней спатрэбілася ў педагагічнай дзейнасці, якая пачалася менавіта ў гэтай аўтаномнай рэспубліцы былога СССР, пасля заканчэння Сыктывкарскага педвучылішча (1942–1945 гг.). Спачатку выкладаў рускую мову і літаратуру ў Кярчомскай школе (1945–1946 гг.), потым працаваў завучам Данскай школе (1946–1947 гг.) Усцькуломскага раёна Кومی АССР.

Пасля вяртання ў Беларусь і рэабілітацыі сям’і як беспадстаў-

* Першы варыянт нарыса апублікаваны ў суаўтарстве з С. Фатцеевай у часопісе «Роднае слова» (№ 1, 2013 г.).